

Szentes Tamás

VÉGVESZÉLYBEN

Ez az eredetileg családtagjaim és barátaim számára készült irományom a napjainkban legaktuálisabb, sőt legégetőbb társadalmi és nemzetközi problémák vonatkozásában kialakított *személyes véleményem* megfogalmazását célozta, bármiféle ideológiától és pártpolitikai hatásoktól függetlenül. Ha megállapításaimnak (amelyek zöme közismert tényekre vonatkozik) egy része történetesen egybeesik a jelenlegi kormány által hangoztatott nézetekkel (míg némelyek ellentétesek azokkal), az semmi esetre sem az én álláspontom változásának következménye, mivel azt az évtizedek óta vallott és lényegét tekintve változatlan világnézetem alakította a minden irányban kritikai szemléletem alapján.

A 21. század eddigi fejleményei, illetve tendenciái fényében aligha kétséges, hogy **az emberiség egyre nagyobb sebességgel rohan a végső katasztrófa, a közvetlen vagy közvetett önmegsemmisítés felé.** Erre figyelmeztet a különféle, de minden esetben – közvetlenül vagy közvetve – „ember-okozta” **globális válságok súlyosbodása, együttes megjelenése és összefüggése.** Így az olyan „tünetek” is, mint *a gazdasági válságok globalizálódása*, a világméretű ökológiai válság és klímaváltozás, bizonyos meg nem újítható természeti erőforrások fokozódó kimerülése, a természeti katasztrófák (tornádók, cunamik, szélviharok, viharáradások és aszályok, stb.) intenzívebbé és gyakoribbá válása, a globalizációval és *a nemzetközi fejlődés-szakadékkal is összefüggő migrációs válság*, a terrorizmus globalizálódása, a világméretű járványok, a helyi és regionális katonai konfliktusok, a nemzetközi és „nemzeti”, sőt a személyes biztonság megrendülése, a parlamenti demokráciák válsága, a civilizációs, kulturális és morális válság, az erőszak és erkölcstelenség „kultúrája”, stb., és nem utolsósorban **a nukleáris világháború széléhez vivő ukrajnai háború.**

Mindez megkérdőjelezi nemcsak a fejlődés eddigi útját és modelljeit, valamint a jelenlegi nemzetközi rend és intézményei, így az ENSZ működőképességét, hanem még számos fogalom és koncepció relevanciáját, illetve értelmezését is. Ilyen többek között a nemzetközi béke és biztonság, a „nemzetek egyenjogúsága”, „szuverén egyenlősége”, a „népek önrendelkezési joga”, az „emberiség ellen elkövetett bűnök”, az általános „emberi jogok”, illetve alapvető szabadságjogok, a társadalmi fejlődés, a „fejlődés fenntarthatósága”, a „nemzeti versenyképesség”, a „szociális piacgazdaság”, stb., és különösen a *demokrácia*, a *politikai „jobb” és „bal” oldal*, a „*liberalizmus*”, sőt a család, illetve a „nem” fogalma is, amelyek így vagy úgy ideológiai értelmezést kaptak.

A **demokrácia** fogalma annyiban nyert mindinkább *ideológiai* értelmezést, amennyiben az egyének személyes szabadságjogainak érvényesülésén van a hangsúly, nem pedig, mint eredetileg, a „démosz” uralmán, vagyis az egyenlő jogú, kellően informált és a közügyekben egyaránt aktív polgárok közössége véleménynyilvánító és szavazataival döntő szerepének érvényesülésén. Mai általános értelmezésében, illetve a demokrácia meglétének vagy hiányának megállapításában már elhalványul, sőt többnyire el is tűnik a képviseleti, vagyis közvetett demokráciának az olyan alapvető követelménye, hogy a megválasztott képviselők kötelesek választóik érdekeit és megismert (többségi) véleményét képviselni, a szerint eljárni és szavazni, és aki ezt nem teszi, időközben is leváltható. Amennyiben a választások pártokra, illetve pártlistákon rangsorolt szereplőkre szavazást jelent, a képviselőjelöltek számára eleve fontosabb pártjuk vezetőinek, semmint a választóknak a kegyeit keresni, megválasztásuk után az előbbieket, nem pedig az utóbbiak véleményéhez és érdekeihez igazodni.¹ Ha meg pártjuk parlamenti frakciójának tagjaként netán a vezetés által elvárttól eltérően szavaznak, úgy fegyelmi eljárásra vagy kizárára számíthatnak. Ráadásul a választásokon elért siker (még a legdemokratikusabbnak mondott országokban is) nagyrészt vagy döntően a választási kampányra fordított összeg nagyságától, következésképpen azoktól a szponzoroktól is függ (hacsak nem multimilliárdos a jelölt), akik a választási győzelem után elvárják érdekeik prioritással kezelését.

¹ A képviseleti demokrácia válságát egyebek között jól mutatta a Fehér Ház elleni roham az USA legutóbbi elnökválasztását követően, valamint legutóbb a német külügyminiszterének az a kijelentése, hogy bárhogyan is vélekedjenek az őt megválasztó állampolgárok, ő mindenképpen betartja Ukrajna segítésére tett ígéretét.

Korunk **liberalizmusa**, illetve neo-liberalizmusa igen messzire távolodott el a liberalizmus eredeti eszméjétől, amely a középkori béklyóktól való felszabadulás és a felvilágosodás kiteljesedésének, a társadalmi közösségben élő és együttműködő állampolgárok szabadságának, valamint egyenlőségének az eszméje volt, míg a mai „liberalizmus” inkább a szabadosságnak, a társadalmi közösségtől elidegenedett individualista egyénnek az előbbi ellenében is „bármit szabad” elvnek, valamint a piac korlátlan uralma helyeslésének a kifejeződése. A gazdasági liberalizmus elvét annak egykori leghíresebb megfogalmazója, *Adam Smith* még úgy határozta meg, hogy mindenki kövesse önérdékét, ami a közjó gyarapodását eredményezi, feltéve, hogy nem sérti mások, illetve a közösség érdekét. Ma már ez utóbbi feltétel nagyon is feledésbe merült, mint ahogy az is, hogy *Smith* fontosnak és szükségesnek tartotta a kormányzatok és törvények korlátozó szerepét az olyan egyénekké szemben, akik a szabadságjogot kihasználva az egész társadalom biztonságát veszélyeztetik. A mai liberalizmus felfogása a társadalmi és a nemzetközi egyenlőségről azt is figyelmen kívül hagyja, hogy az egyenlőtlen helyzetűek közötti egyenlőség éppenséggel az egyenlőtlenséget növeli.

A **politikai baloldal**, illetve annak képviselete – legalábbis az USA-ban és Európában – már jó ideje, kb. az 1980-as évek óta egyértelműen megtagadja (ha szavakban nem is) a szociáldemokrácia eredeti értékrendjét, és mindinkább a neoliberalizmus hatása alá került a „Washington konszenzus” elveit (privatizáció, dereguláció, liberalizálás) követve és a globalizáció feltétlen, kozmopolita hívévé válva, voltaképpen feladva a társadalom munkából élő többsége érdekeinek védelmét. A **politikai jobboldal** viszont felhagyva hagyományosan rasszista és az arisztokraták, nagybirtokosok, „felső tízezer” érdekeit képviselő szerepével, sok mindent átvett a korábbi baloldaltól, és inkább a nemzeti konzervativizmus szószólójává vált

A tudomány területén mindinkább nyilvánvalóvá válik az, hogy az emberiség mai súlyos, globális és egymással összefüggő problémáinak a *megfelelő elemzése és megoldásuk keresése az egymástól elkülönült diszciplínák keretei között eleve lehetetlen*, és hogy általában *egyetlen elmélet sem képes a nagyon is összetett, állandóan változó és ellentmondásos valóság teljes és pontos feltárására*, leképzésére és magyarázatára, mivel minden elmélet végső soron absztrakció eredménye. Következésképpen, ha valamely elméletet örök érvényű és univerzálisan érvényes igazságnak tekintenek, az óhatatlanul *ideológiává* torzul², és ha egy elméleti irányzat kizárólagosságra tör, vagyis az igazság, a valóságra vonatkozó helyes ismeretek kizárólagos birtokosának minősíti magát, úgy az elkerülhetetlenül az *ideológia csapdájába* kerül.³

Ez nem csak (bár elsősorban) a társadalomtudomány területén igaz, és nem csupán a nyílt politikai ideológiákra vonatkozik. Vannak burkolt, rejtett ideológiák, különösen a tankönyv-irodalomban, amelyek (miként a közgazdaságtan terén) a valóságtól elvonatkoztató, a tárgyilagosság látszatát keltő koncepciókat prezentálnak, vagy (miként általában, a tudomány minden területén) az elméleti tételeket, illetve a jelenlegi vagy múltbeli felfedezéseket befejezett, kész és végleges ismeretekként ábrázolják, vagy a kivételeset általánosítják. Ezek előbb-utóbb nagyrészt lelepleződnek, hiszen ma már a fizikában, kémiában, biológiában, orvostudományban, csillagászatban, geológiában, stb., sőt az archeológiában is, sorra dőlnek meg vagy kapnak viszonylagos értelmezést a korábban véglegesnek és egyetemesen érvényesnek tekintett alapigazságok, fundamentális tételek.

A valaha (az ókori filozófiában még) egységes tudománynak különböző diszciplínákra tagozódása, majd alágazatokra, sőt utóbbiakon belül is külön szakterületekre történt szétparcellázódása egyfelől ugyan hozzájárult ezek ismeretanyaga és módszertana, technikája rohamos gazdagodásához, másfelől viszont szűklátókörűséget, „csőlátást”, a szélesebb összefüggések figyelmen kívül hagyását idézte, illetve segítette elő. Ez éppúgy jellemző a

² Bár a valóságosság és a logikai következetesség szempontjából aligha tehetünk egyenlőségeket valamennyi elmélet, illetve elméleti irányzat közé, mindegyikből lesűrhetők bizonyos fokig hasznos tudnivalók és módszerbeli ismeretek. Tárgyilag, kritikai értékelésükhöz és főként intelligens alkalmazásukhoz azt is vizsgálni kell, hogy alkotóik milyen szempontból és célból, milyen térbeli és időbeli dimenziók között, milyen kiinduló feltételezések mellett és mitől elvonatkoztatva vizsgálták a valóságot.

³ Lásd erről bővebben "Az ideológiák fogságában vagy egy új felvilágosodás előestéjén?" című (In: *Új utak a közgazdasági, üzleti és társadalomtudományi képzésben. I. kötet.* BKE, Társadalom és Gazdaság. 1996, 31-55. o.), illetve „Nyílt vagy rejtett ideológiák: A diszciplináris elkülönültség fogságába zárt társadalomtudomány a globális válság tükrében” című (*Köz-Gazdaság. Tudományos Füzetek*, VI. évf. 1.sz. BCE, 2011., 71-84. o.) írásaimat.

természettudomány vagy az orvostudományra, mint a társadalomtudomány egyes részeire.. Márpedig korunk égető problémáinak, említett válságainak és veszélyes irányú fejleményeinek, tendenciáinak okait és a megoldáshoz vezető reális alternatívákat aligha lehet *holisztikus szemlélet, multi-, illetve transzdiszciplináris kutatások és ideológiáktól mentes tárgyilagosság, történeti és minden irányban kritikai megközelítés* nélkül feltárni.

Nem kevésbé nyilvánvaló **a politikai gyakorlatban** is (nemzetközi, regionális, országos, vagy helyi szinten egyaránt) az, hogy a döntéseknek *különbféle nyílt vagy rejtett ideológiákhoz*, illetve parciális anyagi vagy pártpolitikai érdekekhez igazítása, valamint *az egymással összefüggő ügyek elkülönített vizsgálata*, vitatása és kezelése *eleve gátolja a válságok, illetve a fenti „tünetekkel” jelzett problémák megoldását* és reális alternatívák megvalósítását.

Indokolt itt megjegyezni, hogy az 1970-es években a reményt keltő nemzetközi *reformtörekvések* (NIEO), amelyek sajnálatos módon ma már feledésbe merültek, nemcsak „a politikai akarathoz hiánya” és a globális tőke ellenérdekeltsége miatt buktak el. A kudarc abból is következett, hogy az *Új Nemzetközi Gazdasági Rendre* (NIEO) vonatkozó ENSZ-dokumentumok *eleve következtelenségeket, sőt ellentmondásokat is tartalmaztak*, és *eltekintettek* nemcsak a szükséges intézményi változásokról, hanem többek között az ökológiai problémáktól, a meg nem újítható természeti erőforrások kimerítésének veszélyétől, a megoldatlan helyi és regionális konfliktusoktól, valamint általában a fegyverkezési verseny és a militarizáció következményeitől, illetve hatásától is. *A vonatkozó tárgyalások pedig eleve korlátozott és még egymástól is elkülönített témakörökre korlátozódtak.*⁴

A nemzetközi gazdasági és egyszersmind politikai és *intézményi rend reformjának igénye ma még inkább aktuális*, sőt sürgető szükségesség. Az ENSZ (nevével ellentétben) valójában nem nemzetek, hanem *államok* képviselőinek a gyülekezete, akik legjobb esetben is csak államérdekeket, de gyakorta inkább személyes vagy pártérdekeket, illetve ideológiákat képviselnek, és még a legdemokratikusabb országok esetében sem a társadalom egészének, illetve az állampolgárok többségének érdekeit. Az *Európai Parlament* tagsága viszont eleve pártok változó arányban szereplő képviselőiből áll, akik még saját államuknak (még kevésbé állampolgárai közösségének) az érdekeit sem képviselik feltétlenül, hanem elsősorban pártjuk belpolitikai céljaihoz és a többé-kevésbé azonos politikai nézeteket valló, illetve *ideológiát* képviselő pártok álláspontjához és szavazásához igazodnak.

Ha az ENSZ-nek, és az Európai Parlamentnek is, lenne legalább egy második kamarája, amely a nemcsak a kormányoktól, hanem a nagytőkétől is független civil társadalmi szervezetek demokratikusan megválasztott képviselőiből állna, vagy legalább a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) hármas tagozódású, a kormányok képviselőin kívül a szakszervezetek és a vállalati szektor képviselőit is felölelő struktúrájával bírna, minden bizonnyal nagyobb esélye lenne a nemzetközi konfliktusok, gazdasági ellentétek és helyi háborúk békés tárgyalásokkal és kompromisszumos megoldásokkal való megszüntetésének, illetve elkerülésének is.

A nemzetközi gazdasági és egyszersmind politikai és *intézményi rend reformjának igénye ma még inkább aktuális*, sőt sürgető szükségesség. Az ENSZ (nevével ellentétben) valójában nem nemzetek, hanem *államok* képviselőinek gyülekezete, akik legjobb esetben is csak államérdekeket (de gyakorta inkább személyes vagy pártérdekeket) képviselnek, és még a legdemokratikusabb országok esetében sem a társadalom egészének, illetve az állampolgárok többségének érdekeit.

A fent említett *szűk látókörű szemléletmód, vagyis az egymással összefüggő problémák holisztikus áttekintésének hiánya és ideológiai megközelítése, valamint a*

⁴ Lásd erről bővebben „Az Új Nemzetközi Gazdasági Rend reformja” című alfejezetet a Világ gazdaságtan II. kötetében (AULA, 2002. VI. fejezet, 259-271. o.)

tárgyalások elkülönítő széttagoltsága ma különösen szembeűnő, amint az főként a migrációs válság (és részben a COVID járvány⁵) kapcsán, valamint újabban és különösen az ukrainai háború ügyében tapasztalható.

Jellemző, hogy a jelenlegi **tömeges migráció okait és következményeit illetően** (vagyis ama „Big March from the South” esetében, amelynek bekövetkezését, hacsak nem kerül sor a nemzetközi gazdasági rend alapos reformjára, Amir Jamal, a Dél Bizottság tagja már negyven évvel ezelőtt megjósolta⁶), *sem az ENSZ-ben, sem az EU-ban nem került napirendre a gyengénfejlett országok fejlődési esélyeit javító nemzetközi reformok ügye.* Még az sem, hogy a többé-kevésbé *iskolázott fiatalok tömeges kiáramlása* a szóban forgó országokból milyen *katasztrofális csapást jelent* ez utóbbiak fejlődési lehetőségére⁷, sőt a már elért fejlődési szint megtartására és a hazájukban maradók életkörülményeire is. Ehelyett a gyengénfejlett országokból a fiatalok illegális úton (többnyire embercsempészek által szervezett) tömeges bevándorlását Európába az EU számos vezető politikusa a lecsökkent születési rátára és a munkaerő-hiányra hivatkozva és általánosítva támogatja, és miként az ENSZ-ben is sokan, álságos módon, a bevándorlást az általános „emberi jogok” közé sorolja. Ez nemcsak ellentmond az államok szuverenitása elvének, de a valóságnak is, hiszen egyetlen állam sem fogad be állampolgári státust biztosítva szelekció és korlátok nélkül immigránsokat.

A menekülteknek nem minősíthető illegális bevándorlók tömegének az EU egyes vezetői, illetve némely, gazdaságilag legfejlettebb, a migránsok számára legvonzóbb tagállamának politikusai részéről történő becsalogatása és a tagállamok között kvóták szerinti elosztására vonatkozó javaslata mögött alighanem az a megfontolás húzódik, hogy a többi, kevésbé fejlett tagállam az elosztás során majd azokat a migránsokat kapja, akikre saját országukban nincs szükség. Emellett persze az a megfontolás, illetve multinacionális vállalataik érdekének figyelembevétele is feltételezhető, hogy a migráns munkavállalók sokaságának megjelenése a munkaerő-piacon túlkínálatot eredményez, ami lenyomja a bérszínvonalat vagy gátolja emelkedését, és korlátozza a szociális juttatásokat, rombolja a „szociális piacgazdaság” még megmaradt maradványait, és így a multik számára újra kedvező beruházási körülményeket teremt saját bázis-országukban.

Ha az ilyen hatásokkal *baloldalinak mondott politikusok* egyáltalán nem számolnak, az éppúgy mutatja, miként a migránsokat kibocsátó gyengén-fejlett országok társadalmára és fejlődési lehetőségeire gyakorolt katasztrofális hatásnak a figyelmen kívül hagyása is, azt, hogy mennyire messzire távolodtak el az európai baloldal olyan kiválóságainak nézeteitől, mint W. Brandt, O. Palme, U. Kekkonen, J. Pronk, stb.

A nemzetközi, illetve interkontinentális migrációt, amely az emberiség történetét születésétől kezdve természetes jelenségként végig kíséri, nem lehet általánosságban „jónak” vagy „rossznak” minősíteni, vagyis attól elvonatkoztatva értékelni, hogy milyen arányú,

⁵ A COVID járvány kapcsán egyes vakcinák megítélését szakmai értékelések helyett vagy éppen ellenében olykor külpolitikai, illetve ideológiai megfontolások befolyásolták az USA-ban és az EU-ban is.

⁶ Elhangzott 1992-ben, a svájci konföderáció 700.-ik évfordulójának ünneplése kapcsán a Swiss Development Cooperation and Humanitarian Aid által a münchenwileri várban rendezett többnapos kerekasztal-konferencián. Amir Habib Jamal arra ugyan aligha gondolt akkor, hogy ezt a Délről jövő nagy menetelést az Észak felé az utóbbinak egyes befolyásos vezető politikusai majd üdvözlík, sőt támogatják és ösztönzik is, sem azt nem tettezte fel, hogy az meglehetősen szervezett migráció lesz, amelyen embercsempészek siserahada nyerészkedik majd, és hogy a migránsok közé kiképzett terroristák keverednek. Figyelmeztetése mindazonáltal nagyon is a lényegre utalt, vagyis a fennálló nemzetközi gazdasági rend reformjának szükségességére.

⁷ Az, hogy iskolázott fiatalok tömeges kivándorlása milyen súlyos következményekkel jár még egy viszonylag fejlett ország számára is, azt *hazánk* is megtapasztalhatta akkor, amikor az 56-os forradalomnak a szovjet hadsereg agressziója révén történt leverését követően nagy számban menekültek nyugatra fiatalok, különösen egyetemisták és ifjú diplomások. Afrika számára a jelenlegi exodus szinte a harmadik nagy történelmi csapásnak tekinthető az európaiak által folytatott rabszolga-kereskedelem, majd a gyarmati berendezkedés után.

szórványos és fokozatos, vagy tömeges és mind időben, mind helyileg koncentrált⁸, továbbá legális vagy illegális, és milyen hatású mind a kibocsátó, mind a befogadó számára.⁹

Ennek ellenére a nemzetközi migráció ügyében általában csak az egymást kizáró alternatívák hangoztatása, az egyoldalú szemlélet és a túlzott általánosítás a jellemző. Többnyire figyelmen kívül marad a tömeges migráció *integráló vagy dezintegráló, kohéziót erősítő vagy romboló hatása* az érintett családok, társadalmak, régiók, kontinensek szintjén egyaránt, *valamint mélyebb okainak kezelése*, vagyis a helyi háborúk, diktatúrák és az azokat támogató nemzetközi fegyverkereskedelem felszámolásának és a fennálló nemzetközi gazdasági és intézményi rend megreformálásának szükségessége.

Merőben más a hatása annak, ha csupán szórványosan és legálisan (nem pedig tömegesen és illegálisan) *érkeznek* olyan migránsok, akár afrikai, közel-keleti vagy ázsiai országokból, *akik beilleszkednek a befogadó társadalomba*, megtartva ugyan vallásukat, anyanyelvüket, sőt olyan hagyományaikat és szokásaikat is, amelyek nem sértik a befogadó ország törvényeit és társadalmát, *mint ha a más nyelvű, vallású, kultúrájú, jogfelfogású és szokású migránsok tömeges bevándorlása elkülönült és a befogadó társadalommal szembenálló szub-társadalmakat hoz létre*. Ha az ilyenek előbb-utóbb dominánssá válnak az európai társadalmakban, az voltaképpen az európai nyelvek, vallások, kultúrák, hagyományok és szokások történelmi elhalásának veszélyét jelenti. Ez ellen prevencióként nagyon is indokolt az utóbbiaknak *védeltséget* biztosítani (miként a természetvédelemben is a veszélyeztetettek számára).

A tömeges bevándorlással együtt járó említett veszély elleni védekezésnek semmi köze sincs a rasszizmushoz, mivel éppenséggel *az emberiség történelmi, nyelvi, vallási és kulturális sokféleségének megőrzése indokolja az európainak (is) és az azt hordozó európai társadalomnak a védelmét*. Tehát egyáltalán nem a „fajok” keveredésének veszélyéről van szó, hiszen az emberiség (etnikai változatossága ellenére is) egyetlen fajt jelent, és még csak nem is az etnikumok keveredésének, a vegyes-házasságoknak az ellenzéséről.

Az **ukrajnai háború** ügyének esetében is feltűnő az ideológiai megközelítés, a történelmi háttérnek és előzményeknek figyelmen kívül hagyása, valamint annak a fontos kérdésnek is a mellőzése, hogy ti. „*cui prodest*”, vagyis kinek a haszna, illetve érdeke e háború és annak elhúzódása, és mi a szerepe ebben az (Eisenhower elnök által elnevezett) „*military-industrial complex*”-nek, a fegyver-gyártóknak és –exportálóknak, illetve a legújabb fegyverek és technikák kipróbálásában érdekeltnek.

Még ha naivan eltekintünk is a „katonai-ipari komplexum” befolyásától, még akkor is felvetődik a kérdés: *Vajon miért nem volt elfogadható* nemcsak az ukrajnai elnök számára, de a NATO és az EU vezetősége számára sem *Putyin elnöknek az orosz agresszió előtti kompromisszumos ajánlata* (még ha az részéről netán komolytalan, pusztán propaganda-fogás volt is) *Ukrajna demilitarizálására és semlegesítésére, valamint a többségben lévő orosz nemzetiségűek által lakott régiókban (és bizonyára az 1954-ben, Hruscsov kezdeményezésére, Oroszországtól Ukrajnához átcsatolt krími területen is újból) a hovatartozás óhajáról szóló népszavazás megtartására?*

Zelensky elnök, aki most korábbi színészi pályafutásának szerepeit és sikerét messze meghaladó és széles körök tetszését kiváltó hősi főszerepet játszhat nemzetközi szinten, alighanem azért volt elfogadhatatlan, mert az orosz fenyegetés, majd a kíméletlen agresszió odahaza és nemzetközileg is feledtette az ő nemzetiségi jogokat sértő politikája miatt előzőleg kapott külföldi, sőt nemzetközi kritikákat, tiltakozásokat, valamint a korrupció elleni fellépésének kudarca nyomán népszerűségének radikális csökkenését.

⁸ A vonatkozó különbség hasonló ahhoz, amely a nagy területen megoszló „csendes” májusi eső és egy szűk területre nagy mennyiségben lezúduló, áradást okozó zápor (vagy jégeső) között tapasztalható.

⁹A nemzetközi migráció egyoldalú (csak kedvező vagy csak kedvezőtlen) értékelésének kritikáját és okainak, hatásainak vizsgálatát lásd „A nemzetközi migráció ügye a szélsőséges nézetek tükrében” c. írásomban. (*Magyar Tudomány* 2019/1. sz. 10-27. o.)

A NATO és az EU vezetősége talán épp a népek, nemzetiségek önrendelkezési jogának több tagállam számára kellemetlen, azok területi egységét veszélyeztető alkalmazására való tekintettel hagyta figyelmen kívül Putyin korábbi, az agresszió előtti ajánlatát.

Alighanem az afganisztáni kudarc után egy újabb háborús konfliktusban érdekelt amerikai „katonai-ipari komplexum” befolyásának és az USA, illetve a NATO legfőbb potenciális ellenségeként kezelt Oroszország tűrőképessége kipróbálása szándékának tulajdonítható Putyin elnök agresszió előtti ajánlatára és fenyegetőzésére történt negatív reagálás az USA és egyes NATO-szövetségesei részéről. A NATO főtitkára az agresszió előtt kilátásba helyezte Ukrajna NATO-tagságát, ez által provokálva az orosz vezetést. Bár a NATO mindmáig hivatalosan távol tartja magát egy Oroszországgal szembeni katonai akciótól és a legkorszerűbb hadászati támadó fegyverzetek Ukrajnába küldésétől, több tagállama az ukrán hadseregnek szánt fegyverszállításokkal nemcsak hozzájárul akarva vagy akaratlanul is az ukrán vezetés kompromisszumokat elutasító magatartásához és így a háború elhúzódásához, hanem még tovább provokálja is az orosz vezetést. Ugyanilyen hatású volt a NATO főtitkárának az a nemrégiben elhangzott javaslata is, amely a NATO készenlétbe álló erőit a jelenlegi 40 ezerről 300 ezer főre növelné, és Oroszországot „stratégiai partner” helyett ellenséges országnak nyilvánítaná.

Kétségtelenül *indokolt és helyes az agresszió kemény elítélése, valamint az agresszióért felelős vezetőket személy szerint (!) sújtó* (de csak az ilyen) *szankciók alkalmazása* is. Az orosz vezetés ugyanis hadüzenet nélkül indított és folytat kíméletlen háborút Ukrajna ellen. (Ezt ugyan csak „speciális katonai műveletnek” nevezi, de egy másik, független ország területén ilyen, még ha nem jár együtt gyilkolással és pusztítással, akkor sem megengedett az illető állam engedélye nélkül.) Indokolt és szükséges a feltételezett „háborús bűnök” nemzetközi bíróság által történő kivizsgálása is, és bizonyítékok esetén a bűnösök megidézése. Ugyanakkor *kérdéses, hogy csak az orosz félen múlik-e a tűzszünet és a béketárgyalások sikere, illetve folytatása*. Ehhez persze tudni kellene, hogy Putyin elnök változtatott-e az agresszió előtt tett korábbi kompromisszumos ajánlatán, és hogy Zelensky elnök továbbra is (ahogy hangsúlyozza) valóban elutasítaná-e annak minden elemét. Az viszont aligha szolgálja a béketárgyalások és a kompromisszumos megoldások ügyét, hogy nemcsak az ukrán elnök, hanem a NATO, illetve némely tagállama vezetői is Ukrajna „győzelmét” remélik vagy legalábbis ennek valószínűségét, illetve esélyét hangsúlyozzák.

Kérdéses, hogy az ukrain háborúnak a megtámadott Ukrajna győzelmével való befejeződése reális feltételezés-e – nemcsak a valós katonai erőviszonyok tükrében és az orosz nukleáris fegyverzetre való tekintettel, hanem különösen Ukrajna már eddigi iszonyatos veszteségeinek (a lakosság több mint egyharmada külföldre menekülésének és a gazdaság nagy része tönkretételének) a ténye alapján is. Ez utóbbiak miatt még az orosz csapatok teljes kivonása sem jelentene valódi győzelmet Ukrajna számára.

Amíg mindkét fél a saját győzelmében reménykedik, és Ukrajna önvédelmi harcát nyugati támogatói „*igazságos háborúnak*”¹⁰ minősítik, addig nem sok esélye van a békés megoldásnak, hacsak Putyin (vagy Zelensky, esetleg mindkettő) megbuktatására sor nem kerül. Azt jelenleg nem lehet tudni, hogy az orosz politikai és katonai vezető réteg meddig támogatja Putyint, és azt sem, hogy Putyin elnök mit tekintene orosz győzelemnek, vagyis most is „csak” azt kívánná elérni, amit az agresszió előtt ajánlott, vagy annál már többet, az orosz veszteségek ellensúlyozásaként. A béketárgyalások elakadására való tekintettel, és mert az USA, Anglia és az EU némely tagállama nehézfegyverekkel, köztük immár korszerű

¹⁰ Felvetődik a kérdés, hogy egyáltalán lehet-e egy, sok ember halálát okozó háború *igazságos*, vagyis van-e a háború elkerülésének, illetve a megtámadott fél jogos védekezésének erőszakmentes módja korunkban.

rakétarendszerekkel és munícióval is segíti Ukrajnát¹¹, Oroszország pedig rendelkezik még tartalékokkal, sokan a háború elhúzódását valószínűsítik. Ez azonban egyre inkább a **nukleáris világháború kitörésének veszélyével** jár együtt.

Egyes „szakértők” szerint a világ számára a legkedvezőbb forgatókönyv, illetve eredmény az lenne, ha az Ukrajnát leginkább támogató USA és Oroszország között, mint két nukleáris hatalom között, a „*kölcsönös elrettetés*” egy olyan nemzetközi biztonsági rendet hozna létre, mint amilyen a hidegháború idején garantálta a béke fenntartását. Egyik tipikus példája ez a szűklátókörű, leegyszerűsítő megközelítésnek és a *megváltozott történelmi körülmények* figyelmen kívül hagyásának, így többek között a bipoláris helyett ma már *multipoláris* világrendnek, a hatalmi viszonyok átrendeződésének, az USA gazdasági vezetőszeropere megrendülésének, Oroszország átalakulásának és világhatalmi pozíciója meggyengülésének, stb.). Arról nem is szólva, hogy mekkora kockázattal járt együtt az említett hidegháborús „biztonsági rend”.

Hasonlóan szűklátókörű megközelítés és a megváltozott körülményektől való eltekintés jellemzi az olyan hasonlatokat, „történelmi analógiákat” is, mint pl. az ukrainai orosz agresszióknak az 1956-os magyar forradalom elleni szovjet katonai beavatkozáshoz hasonlítása, vagy a Putyinnal való kompromisszumos megegyezés elleni érvként a Hitlerrel 1938-ban kötött megállapodás kudarcára, a náci terjeszkedést elősegítő voltára utalás.

Ukrajna győzelmének reményénél is irreálisabb, sőt egyenesen elképesztő az **Oroszország „elszigetelésére” vonatkozó javaslat**, illetve törekvés. Nem kevésbé megdöbbentő az orosz állampolgárságú sportolók és művészek nemzetközi szereplésből való kirekesztésének már részlegesen be is vezetett gyakorlata (vagy finomabban csak állampolgárságuk feltüntetésének tilalma)¹². Egy nagy ország (ráadásul nukleáris hatalom) elszigetelésének és állampolgárai kirekesztésének politikája ugyancsak a holisztikus szemlélet és a vonatkozó történelmi ismeretek hiányára, valamint a *globalizáció viszonyainak figyelmen kívül hagyására* is vall. A pusztán *állampolgárság alapján történő diszkrimináció ellentmond a demokrácia és a személyiségi jogok tiszteletben tartása követelményének*. Sőt, az orosz lakosságot és pusztán állampolgárságuk okán személyeket sújtó szankciók a *kollektív felelősségre vonásnak* és büntetésnek voltaképpen a náci által alkalmazott gyakorlatát idézik vissza, vagyis ártatlanokat büntetnek.

Megjegyzendő, hogy a **diktatúrák** létrejöttének, de különösen fenntartásának kifejezetten kedvez, sőt szinte a feltétele az *elszigeteltség* és az ebből fakadó félelem a külvilágtól, illetve az azzal szemben keltett gyűlölet.

A *sztálini, illetve szovjet-típusú rendszereknek* nemcsak a kialakulása függ össze az ellenséges vagy annak feltételezett kapitalista külvilágtól való *elszigetelődéssel* és azzal való szembenállással, hanem *diktatórikus működése* jellemző vonásainak nagy része is, mint például a *háborúra való felkészülés*, következésképpen a *gazdaság hadigazdaságként működtetése, valamint a társadalmi lét minden szférájára kiterjedő militarizáció, az államhatalom, pontosabban a pártállam dominanciája és ideológiájának monopolhelyezete, a döntéshozatal centralizációja, a szabadságjogok korlátozása, a politikai rendőrség besúgó hálózatának működtetése, stb.*

¹¹ *Dobozi István*, korábban a Világbank vezető közgazdásza, jelenleg tanácsadója, a *Financial Times* ez év május 25.-én megjelent írásában arra figyelmeztet, hogy a *nyugati fegyverszállítások felerősítik az Ukrajnában amúgy is nagyarányú* (a Transparency International szerint Európában a második legnagyobb) *korruptiót*, amely Zelensky elnöksége alatt és a hadseregen belül is jellemző maradt, miként a „*kleptokrácia*” *uralma* is, és ezért az ukrán hadsereg számára küldött fegyverek egy része könnyen az USA és más NATO-tagállamok ellenségeinek kezébe kerülhet.

¹² Elképesztő, hogy olyan államok és nemzetközi szervezetek, amelyek nem állnak háborúban Oroszországgal szemben, és ezt nagyon is hangsúlyozzák, *teljesen ártatlan orosz állampolgárokat büntetnek*, azok személyiségi jogait sértik, mit sem törődve az általános emberi jogokkal és az érintettek hazafias érzelmeivel. Az ukrán kormány olyan intézkedései is nagyon kifogásolhatók, amelyek – ha a hírek igazak – betiltják minden orosz kulturális, köztük klasszikus szépirodalmi és művészeti termék forgalmazását.

A hidegháború idején a szovjet típusú rendszerekben mindig akkor keményedett a diktatúra, amikor fokozódott a nemzetközi feszültség és az elszigetelődés, míg a diktatúra némi felpuhulása, a reformtörekvések felerősödése és a nemzetközi kapcsolatok javulása mindig a détente időszakára esett.

Fölöttébb meglepő, hogy az ENSZ és más nemzetközi szervezetek vezetői *nem lépnek fel az elszigetelés és kirekesztés politikája ellen*, és hogy az ENSZ Főtitkára egyszerűen csak bevallja e világszervezetnek az ukrajnai háborúval kapcsolatos kudarcát, vagyis azt, hogy *az ENSZ képtelen eredeti feladatát, a nemzetközi béke biztosítását teljesíteni*.

Elvárható lenne, hogy a Főtitkár egy olyan forgatókönyvet dolgoz ki és terjeszt rendkívüli közgyűlés elé, amely összhangban van az ENSZ alapokmányával és *a tagállamok vállalt kötelezettségeivel* is. Ez utóbbiakra hivatkozva az azonnali tűzszünetet talán azzal az érveléssel lehetné el, hogy amelyik fél a tűzszünetet nem fogadja el, vagy megsérti azt, annak ENSZ-tagsága voltaképpen felfüggeszthető, még a Biztonsági Tanács egyhangú támogatása nélkül is, amennyiben az erre vonatkozó javaslatát egy rendkívüli közgyűlés elfogadja. A tűzszünet utáni béke biztosítására pedig Ukrajnának az ENSZ felügyelete és garanciája mellett történő demilitarizálását és semlegességét javasolhatná, valamint gyors újjáépítésére segélyprogram kidolgozását és annak végrehajtása ellenőrzését. Továbbá azt, hogy az újjáépítést követően az elmenekült ukrán állampolgárok hazatérése után ott, ahol a háború előtt az orosz nemzetiségűek voltak többségben, kizárólag a háború előtti ukrán állampolgársággal bírók körére korlátozott népszavazás döntse el a hovatartozást az ENSZ alapokmánya 1. cikk (1) pontjában szereplő „önrendelkezési jog” alapján. (Egy ilyen vagy hasonló forgatókönyv előterjesztésével, még ha az a közgyűlésen nem kapna is elégséges támogatást, legalább helyes irányba terelhetné a fejleményeket, vagyis a mindenképpen szükséges, sürgős és egyedüli megoldást jelentő, a felek közti kompromisszumokat eredményező tárgyalások felé.)

A háború elhúzódása, amely persze nagyon is hasznos a fegyvergyártó és –exportáló országok, illetve azok katonai szektora számára (beleértve a technológiák katonai célú fejlesztésével foglalkozó kutatóintézeteket), **súlyos következményekkel jár együtt** nemcsak az abban résztvevők és az azokat támogató országok, hanem **az egész emberiség, különösen annak szegény rétegei számára** is. Elmélyülő világgazdasági és súlyos élelmezési válságot, energia-ellátási zavarokat, illetve bizonytalanságot, felerősödő inflációs tendenciákat és a természeti környezetet károsító, illetve annak védelmét akadályozó fejleményeket és hatásokat idéz elő, amint ez már tapasztalható is.

Az elhúzódó háború világszerte érezhető súlyos következményei nagymértékben összefüggnek **az USA és az EU által alkalmazott szankciókkal** is. Ezért azokért a szankciók kezdeményezőit és bevezetőit is felelősség terheli.

Mivel a NATO igyekszik elkerülni a katonai konfliktust Oroszországgal, egyes tagállamainak (különösen az USA-nak) Ukrajnát fegyverszállításokkal való támogatása mellett főként (az irodalomban „nem-katonai eszközökkel vívott háború”-nak minősített) **szankciókkal** próbálja az orosz agressziót visszaverni. Bár a Biztonsági Tanács jóváhagyása nélkül (amelyet ezúttal az orosz vétó eleve kizárt) a **szankciók alkalmazását** a nemzetközi jog tiltja, az egyoldalúan bevezetett szankciók egyre gyakoribbá váltak az elmúlt évtizedekben, és ezeknek korábban kb. egyharmadát, újabban közel felét az USA vetette ki, de az EU aránya is jelentős. A múltban és más relációk esetében is jellemző volt az, hogy *a szankciók nem azokat sújtották leginkább (vagy egyáltalán), akik ellen azokat alkalmazták*.

Ma már nyilvánvaló, hogy Oroszország térdre kényszerítését sem pénzügyi szankciók, sem olajembargó vagy más szankciók révén nem lehet elérni, mint ahogy nemzetközi elszigetelését sem. Ugyanakkor a már eddig alkalmazott szankciók is leginkább és közvetlenül *az EU tagállamainak lakosságát* sújtották és sújtják, az elhúzódó háborúnak a gabonatermelésre és –exportra gyakorolt katasztrofális következményeivel együtt legsúlyosabban a „Harmadik Világ” szegény és élelmezési problémákkal küzdő országait, ezekben különösen a gyermekeket és a hátrányos helyzetűeket.¹³

¹³ Jomo Kwame Sundaram, a nemzetközi tekintélynek örvendő malaysiai professzor, korábban az ENSZ

A gazdasági szankciók terhét és következményeit általában mind a szankciókat alkalmazó, mind pedig az azokkal megcélzott országokban a *védtelen és ártatlan polgári lakosság* viseli.¹⁴ A diktatúrák ellen alkalmazott nemzetközi szankciók, különféle embargók többnyire nemcsak hatástalanok,¹⁵ hanem még *ellenhatásúak is lehetnek*, mivel az azokkal megcélzott országban a lakosság körében ellenérzéseket váltanak ki az alkalmazókkal szemben, ezáltal voltaképpen még erősíthetik is a kormányon lévők hatalmát, illetve diktatúráját.¹⁶ Ráadásul szankciókat alkalmazni egy olyan országgal szemben, amelytől a szankcionáló országok az energiahordozókkal való ellátás terén nagymértékben függnek, nemcsak meggondolatlan, de kifejezetten ostoba politika is. Ezeknek a körülményeknek és hatásoknak a figyelmen kívül hagyása is jól példázza a „csőlátást”, a szüklátó körű szemléletet, illetve az *ideológiai elvakultságra valló* politikai döntéseket (vagy éppen a hatalmi érdekek cinikus kifejeződését).

A haditechnika és a háborúban alkalmazható technológia mai fejlettsége, valamint nukleáris és más tömegpusztító fegyverek megléte fényében mindinkább nyilvánvaló, hogy a 21. században a nemzetközi békét nem lehet sem fegyveres erőszakkal, vagyis háborúval, sem büntető szankciókkal, vagyis nem-katonai háborút jelentő erőszakkal megteremteni. Az erőszak ugyanis törvényszerűen erőszakot szül, a korszerű nehézfegyverek bevetésére az ellenfél még korszerűbbekkel reagál, a gazdasági és egyéb nem katonai szankciók pedig kétes (vagy éppen kontra-produktív) hatásúak. Ennek és általában az *erőszakmentes megoldások lehetőségének feltárása*, illetve bizonyítása nem utolsósorban a *tudomány feladata*.

A nemzetközi konfliktusok kiéleződése és a terrorista támadások veszélyének globalizálódása azonban általában is, az ukrajnai háború pedig különösen felerősíti az érintett országokban, de felerősítheti világszerte is, a *militarizálódás és fegyverkezés* tendenciáját, a hadsereg, illetve a katonai szektor és a fegyvergyártás bővítését, költségvetésének növelését, sőt, ahol van, a fegyverkezést szolgáló tudományos kutatások, katonai célú fejlesztések támogatását is. Márpedig a *militarizáció*, illetve a katonai szektor fejlesztése általában kedvezőtlen hatású mind gazdasági¹⁷, mind pedig társadalmi, politikai és kulturális, valamint

főtitkárának asszisztense, szerzőtársával, Anis Chowdhury-vel közös, „Sanctions Now Weapons of Mass Starvation” c. publikációjukban rámutatnak arra, hogy 69 országban végzett kutatások szerint a szankciók következményeként lecsökkent a csecsemők születési súlya, és nőtt a három éves koruk előtti elhalálozásuk valószínűsége. Következésképpen a gazdasági szankciók sértik a Gyermekek Jogaira vonatkozó ENSZ-Konvenciót.

¹⁴ Az említett szerzők ugyanott a *gazdasági szankciókat* a régi ostromok modern megfelelőjének minősítik, amelynek „pusztító a hatása az élelmiszerhez, egészségügyi és más alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférésre”. Az ilyen „ostromok” (sieges) alkalmazása szerintük sérti a nemzetközi humanitárius jogot. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 2014-ben egyhangúlag el is ítélte a polgári lakosság ellen Szíriában alkalmazottat.

¹⁵ Az említett szerzők egy másik írásukban („US Leads Sanctions Killing Millions to No End”) az ellenség ellen alkalmazott gazdasági szankciókat „a tömeges kiéheztetés fegyverének” minősítik, amelyek „csendes gyilkosok”. Hivatkoznak Nicholas Mulder „The Economic Weapon: The Rise of Sanctions as a Tool of Modern War” írására, amely több példán dokumentálja, hogy a szankciók az okozott súlyos következmények ellenére általában nem érik el politikai céljukat.

A jelenleg Oroszország és Fehér-Oroszország ellen alkalmazott szankciók – a szerzők véleménye szerint is - sokkal szélesebb nemzetközi hatásúak, különösen az európai üzemanyag-ellátás vonatkozásában, és fenyegetik nemcsak a jelenben, hanem a jövőben is az élelmezési biztonságot.

¹⁶ Paradox módon a gazdasági szankciók többnyire csak olyan országok irányában hatásosak, amelyekben biztosított a parlamenti demokrácia és a demokratikus választások rendje, és ezért a kormányzó párt, illetve pártkoalíció vezetése az ország lakosságának érdekében, egyszersmind a kormányválság elkerülésére, kész eleget tenni a szankciókat valóban indokoltan kiváltó követelményeknek.

¹⁷ A militarizálás és fegyverkezési verseny kedvezőtlen gazdasági és társadalmi fejlődést gátló hatásáról lásd egyebek között a „A világméretű fegyverkezés gazdasági következményei” c. cikkemet. (*Külpolitika*, 10. évf. 1983. 3. sz. 32-57. o.)

különösen környezetvédelmi szempontból. (Még a technikai fejlődésre gyakorolt feltételezetten kedvező hatása is erősen vitatott).

Sajnálatos, hogy a természettudománynak azok a művelői, akik katonai célú kutatásokat folytatnak, fejlesztésekben vesznek részt, vajmi kevésbé törődnek (ha egyáltalán) a *társadalmi és környezeti hatásokkal*. Nem kevésbé sajnálatos, sőt elfogadhatatlan, hogy a társadalomtudománynak azok a művelői, akik a nemzetközi kapcsolatokkal, viszonyokkal, illetve háborús konfliktusokkal, különösen az ukrajnai háborúval foglalkoznak vagy akár csak egyes gazdaságilag fejlett országok politikai rendszerével, többnyire figyelmen kívül hagyják a fegyvergyártásban és fegyverek exportjában érdekelt befolyását a külpolitikában, illetve a **katonai-ipari komplexum** domináns szerepét egyes országok belpolitikai rendszerében.

A *diszciplináris* elkülönülés, illetve *elszigetelődés* általában is azzal jár együtt, hogy a természettudományi kutatások többnyire figyelmen kívül hagyják a társadalmi feltételeket, valós igényeket és következményeket, valamint az ökológiai hatásokat is.

A *társadalmi igényektől elszakadó műszaki és technológiai kutatások*, illetve *gyártmányfejlesztések* tipikus hatása az, hogy egyes termékeknek pusztán külső formájában változtatott vagy fölösleges funkciókkal kiegészített újabb és újabb változatai kiszorítják a korábbi, még a valós igényeket tökéletesen kielégítő változatokat. Ez utóbbiak - alkatrészeik gyártásának leállítása folytán is – leselejtezésre kerülnek, hulladékká válnak, ami a meg nem újítható természeti erőforrásokban való veszteséget és többnyire környezetkárosítást is jelent. Igaz, ez már összefügg a „fogyasztói társadalom” igényeinek torzulásaival, illetve túlzásaival, a kereskedői érdekekkel, a fogyasztókat félrevezető reklámokkal és „akciókkal”, amelyek kritikai vizsgálata a *társadalomtudomány művelőitől* lenne elvárható.

A *társadalomtudományi kutatások* és publikációk zömét viszont nemcsak a holisztikus szemlélet hiánya és a diszciplináris szűklátókörűség jellemzi, hanem az *ideológiai vagy éppen pártpolitikai elfogultság* is. Ez megmutatkozik az eltérő nézeteket vallók közötti párbeszéd hiányában, az alternatívákat illetően a vagy tökéletesen jó, vagy tökéletesen rossz feltételezésében, és egy-egy elv, jog vagy követelmény abszolutizálásában. Konkrét például szolgálhatnak nemcsak a *migrációs válsággal és az ukrajnai háborúval* kapcsolatos, már említett nézetek, hanem azok is, amelyek a „*rendszerparadigma*” *irodalmában és a gazdasági válságok magyarázatában*, azok kezelésében is fellelhetők, valamint több más probléma, illetve témakör vagy fogalom (mint a már említett liberalizmus, demokrácia, stb.) értelmezésében vagy akár a pandémiával, illetve a vakcinákkal kapcsolatos személyi és gyülekezési jogok¹⁸ felfogásában, stb.

Az Ukrajna és Oroszország közötti háború kapcsán nagyon is indokoltan felvetődik a **rendszer-paradigma**, a kapitalizmus vagy „szocializmus” alternatívájának, konkrétan a Szovjetunió szétesése után e két ország társadalmi rendszere alakulásának, a diktatúra fennmaradásának vagy a demokratizálódásnak a kérdése és ezzel összefüggésben a militarizáció szerepe is, hiszen mindkét ország azt a *osztálini, illetve szovjet-típusú rendszert* örökölte, amelyet a hadigazdaság és a társadalmi lét minden szférájára kiterjedő militarizáció jellemezett.

A *szovjet típusú „szocialista” rendszert* a meglehetősen széles körben általánossá vált felfogás¹⁹ azonban voltaképpen annak hivatalos ideológiája, a diktatórikus rendszer

¹⁸ Amennyiben a járvány elleni vakcinát elutasítók egyéni személyes, sőt gyülekezési jogát is magasabb rendűnek ítélik a be nem oltottak által fertőzéssel veszélyeztetett többség biztonságánál.

¹⁹ E felfogás részletes kritikáját és az ún. „szocialista” rendszer kialakulásának, jellemző vonásainak és bukása okainak egy másfajta magyarázatát lásd „*World Economics 2: The Political Economy of Development, Globalisation and System Transformation*” c. könyvemben (Akadémiai Kiadó, 3003, 177-213. o.). Rövidebben és magyarul lásd: *Fejlődés-gazdaságtan* c. (Akadémiai Kiadó, 2011) könyvemben, illetve „Gondolatok a

legitimizálására szolgáló önmeghatározása és bármennyire is markáns, mégis csak felszíni jelenségei alapján értelmezi. Sokan azok közül, akik e felfogást osztják, hajlamosak valamely fejlett ország kapitalista társadalmi rendszerét olyan ideál-típusos jellemvonásokkal bírni, emblematikus példának tekinteni, amely követendő, másolandó mintául szolgálhat a rendszerváltó, kevésbé fejlett országok számára. Ez voltaképpen az *unilineáris* (egyetemlegesen érvényes és egyenes vonalú) *fejlődés* koncepciója.²⁰ Ennek megfelelően a rendszerváltás és az azt megvalósító ún. „átmenet” a szerint értékelendő, hogy milyen mértékben jelennek meg az ideál-típusosnak tartott, voltaképpen idegen eredetű és importálandó jellemvonások a rendszerváltó országokban.

Ez azt is sugallja, hogy az ideálisnak vélt társadalmi rendszernek egyfajta *uniformizált* alakja kell, hogy mindenütt kifejlődjék – tekintet nélkül az egyes társadalmak merőben eltérő történelmi múltjára, hagyományaira, kultúrájára és gazdasági helyzetére, valamint nem utolsósorban arra, hogy mind a piacgazdaságnak, mind a demokráciának sokféle (bár sehol sem tökéletes) változata létezik.

A sztálini vagy ahhoz hasonló, szovjet típusú rendszerek létrejöttének *talaja az a gazdasági és társadalmi-politikai elmaradottság* volt, amely - ha más szinten és más körülmények között is, de - *továbbra is jelen van*, sőt, a világ túlnyomó részére jellemző. A belső társadalmi feszültségek kiéleződése mellett a fejlettebb országokhoz való felzárkózásnak a történelmi igénye ma talán még fokozottabban és tudatosabban nyilvánulhat meg, mint a múltban - tekintettel a nemzetközi kommunikáció és információ-áramlás fejlettségére. Mindaddig, amíg a világ elmaradott térségeiben a társadalmakon belüli emancipáció és a nemzeti felemelkedés lehetőségét a világgazdasági viszonyok és mechanizmusok fennálló rendje inkább korlátozza, mintsem elősegíti, igen valószínű a jövőben is a sztálinihoz hasonló, szovjet típusú rendszerek, illetve rezsimek kialakulása, illetve fennmaradása. Olyanoké, amelyek a sztálinihoz hasonlóan, de feltehetően más, esetleg fundamentalista ideológiába öltözöttek, az elzárkózás és a külvilággal való szembenállás, a társadalom militarizálása, a gazdaság államkapitalista rendje és a *diktatórikus etatizmus* útján kísérik meg a belső szociális feszültségek feloldását, illetve elfojtását és a fejlettebb társadalmakhoz való felzárkózást.

Megjegyzendő, hogy diktatúrák képződésének *veszélye* nemcsak a gyengén-fejlett, illetve feltörekvő országok esetében áll fenn. Ott és amikor a társadalom többségében nagyon felerősödik a „rend” és „biztonság” iránti igény (mint például és többnyire azért, mert a bevándorlás okozta etnikai, illetve vallási konfliktusok vagy a terroristák akciói sorozatos rendbontással és életveszélyes körülményekkel járnak együtt), ez könnyen előkészítheti a talajt a katonai rendcsinálás és egy diktatórikus rendszer kialakulása számára.

Mindebből az következik, hogy a társadalmi rendszerek meglehetősen *változékonyak és többféle változatban is* megjelennek. Egyesek szerint a „*reform-szocializmus*” (pontosabban szólva a szovjet típusú rendszer tipikus működését módosító, az elszigetelődést és a diktatórikus elnyomást enyhítő, a hadigazdaság jellegzetességeit oldó, valamint egy korlátozott és ellenőrzött demokratizálódás irányába tett reformlépések ekként elnevezett eredménye) lényegében „rendszer-idegen” fejlemény és eleve kudarcra ítélt, sőt a rendszerváltást akadályozó kísérlet volt csupán. Ez a nézet azonban nem más, mint az *ideologikus szemléletmódnak*, sőt egyfajta „*purista*” (vagyis csak a „tisztá” jelenségeket elismerő) *megközelítésnek* a megnyilvánulása, amennyiben csupán az absztrakt modellekben

rendszer-szemléletről, rendszer-értelmezésekről és rendszer-átalakulásokról”c. cikkemben (*Eszmélet*, 91. sz, 2011. ősz. 28-38. o.)

²⁰ Vagyis annak feltételezése, hogy a fejlődésben lemaradt országok ugyanazon az úton és ugyanolyan módon tudnak csak előre haladni, amelyen és ahogyan az előttük járó fejlettebbek, ami figyelmen kívül hagyja nemcsak az utóbbiak hatását (különösen az egyenlőtlen partnerek közötti interdependenciákat) és az általuk módosított világgazdasági körülményeket, hanem a technika és technológia időközben már bekövetkezett fejlődését is.

E koncepciónak a kritikáját egyebek között lásd a fent említett (Fejlődés-gazdaságtan c.) könyvben.

ábrázolt társadalmi rendszereknek vagy a valóságos meglétét, vagy azok totális megszűnését tételezi fel, tagadva a hibrid változatok létjogosultságát és a reformok útján való rendszerátalakulás lehetőségét.

Az említett felfogásból *a társadalmi rendszereknek egy olyan értelmezése* is fakad, amely azokat, így *az oroszországi és az ukrainai rendszert is*, az adott társadalom konkrét sajátosságaitól, történelmi hagyományaitól és kultúrájától függetlenül kialakult *önálló entitásokként* kezeli. Eszerint a rendszereket nem maga a társadalom hozza létre, fejleszti és módosítja, illetve alakítja át egy másfajta rendszerbe, hanem csupán választhat közülük, illetve importálhatja a reá kényszerítettet.

Ami a **világgazdasági válságokat** illeti, a vonatkozó irodalom zöme általában egy-egy nemzetközi piacon, illetve tőzsdén kirobbanó krachnak, hirtelen támadt kereslethiánynak vagy fizetési zavarnak tulajdonítja, vagy immár olyan váratlan nem-gazdasági jelenségeknek is, mint amilyen a COVID-járvány vagy az ukrainai háború. Az immár sorozatosan bekövetkező válságok ténye és *a világgazdaság szinte állandósult válsághajlama* azonban annak a fel nem oldott, sőt alig mérséklődő vagy éppen növekvő *egyensúlytalanságának* a jele és következménye, amelyet *mindenekelőtt* az egyes társadalmak közötti („nemzetközinek” mondott) és az azokon belüli, mindinkább a piac domináns szerepével²¹ összefüggő *egyenlőtlenségek* idéznek elő.

Az egyenlőtlenségek által okozott *egyensúlytalanságokon* kívül, és a pénzpiacok, illetve az értékpapír-kibocsátás kellő szabályozásának hiányán is túl, a globális válságok azzal az *értékrenddel, morállal és társadalmi magatartással* is összefüggnek,²² amely a tőkés piacgazdaság legfejlettebb országaiban alakult ki és onnan, vagyis a világgazdaságnak a centrumából terjedt és terjed ma is tovább *demonstrációs hatások* által más országok felé. Ez nemcsak, bár elsődlegesen, a kereskedelemben *profit-érdeket* szolgáló reklámok és akciók révén mesterséges kereslet-növelő tevékenységgel kapcsolatos, hanem a *gazdagok hivalkodó életmódja és luxusfogyasztása* hatásával, annak utánzására törekvésekkel, a *bankok ezt segítő felelőtlen hitelpolitikájával* és eredeti funkciójukon túlmenő magatartásával, valamint *a piacnak az eredeti, gazdasági hatáskörén kívüli szférákra* (a közoktatás, a tudomány, a kultúra, a művészetek, a sport területére) *való kiterjedésével*, normális funkcióin túlmenő működésével is.

A bankok olykor szinte hatóságokként viselkednek ügyfeleik irányában, mint amikor „alkalmassági tesztet” írnak elő olyan ügyfeleik számára is, akik csupán megtakarított pénzüsszegeiket kívánják betétként vagy értékpapírokból náluk elhelyezni. Ennél is felháborítóbb, közgazdaságilag abszurd és jogilag is kifogásolható az, hogy egyes bankok a betétként vagy általuk forgalmazott értékpapírokból elhelyezett összegekre „állományi díjat” vetnek ki (általában százalékban meghatározva, vagyis minél nagyobb a lakossági ügyfél által nekik befizetett összeg, annál nagyobb a díj is), mintha nem is az ügyfeleik lennének a hitelezők, akikkel szemben voltaképpen adóssá váltak. Valójában az ilyen ügyfelek nyújtanak kölcsönt a bankoknak, mégpedig annál lényegesen alacsonyabb kamat, illetve hozam ellenében, mint amit azok saját beruházásaik, illetve más ügyfeleiknek nyújtott hitelek révén szereznek.²³

²¹ Több nemzetközileg ismert, tekintélyes közgazdász, élükön Sir Richard Joly, „*Be outraged. There are alternatives*” c. (2012, IDS) közös, egyfajta proklamációnak is nevezhető publikációjában megállapítja „ahol a piaci erők szabadon uralkodhattak, nőtt a szegénység és a munkanélküliség, ... magasba szökött az egyenlőtlenség, és fokozódott a gazdasági bizonytalanság.” Továbbá:” A 21. század elején a szegénység és az egyenlőtlenség megdőbbsé. A világnépesség leggazdagabb 20%-a élvez a világ jövedelmének több mint 70 %-át. (p. 13, 36..) Hozzáfűzik, hogy „az extrém egyenlőtlenség a világjövödelem eloszlásában meg kell, hogy kérdőjelezze a fejlődés jelenlegi modelljét.” (p. 40.)

²² A világgazdasági válságok okairól és kezelésük problematikájáról lásd a „*Ki, mi és miért van válságban?*” c. könyvemet. (Napvilág Kiadó, 2009)

²³ A bankok eredeti funkciójukon és jövedelem-szerzési forrásain messze túlmenő tevékenységét és profitjait, valamint a gazdaság főbb szektoraira és a kormánypolitikára is kiterjedő befolyását kifogásolva a fent említett közös publikáció, „*Be Outraged...*” azt a vonatkozó követelményt fogalmazta meg, hogy a bankok ne

A válságok ugyan ciklikusak, a válsághajlam azonban nemcsak változatlan, hanem egyre erősebb is, és egy adott helyen ilyen vagy olyan konkrét okból kirobbanó válság egyre gyorsabban globalizálódik. **A globális válságok elkerülése globális megoldást kíván.** Helyileg, vagyis egy-egy országon belül legfeljebb megnyilvánulásukat, illetve következményeiket lehet mérsékelni vagy felszámolni céltudatos, de semmiképpen sem általános megszorító²⁴ intézkedésekkel (austerity-vel).

A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy általános megszorító intézkedések (austerity) politikájával még egyetlen országnak sem sikerült a válságot elkerülni, illetve felszámolni. Az általános megszorító intézkedések nemcsak antiszociális hatásúak, hanem inkább még gátolják is, semmint segítenék a válságból való kilábalást.²⁵ A *válságkezelés keynesi receptje* kétségtelenül megfelelőbb, a beruházások serkentésével és ez által a munkanélküliség csökkentésével lehet eredményesebb.

Ami azonban a fogyasztói kereslet általános növelését illeti, annak eredménye az említett hivatkozási hajlam és a demonstrációs hatások, valamint a kereskedelmi reklámok és a banki hitelpolitika tükrében fölöttébb kétséges, sőt lehet kontra-produktív is.²⁶ Megjegyezném ezúttal is, hogy a *nemzeti jövedelem, illetve GDP* nemzetközileg általános *számítási módja* nemcsak azért kifogásolható, mert magát a *fogyasztást* is azt növelő tényezőként kezeli (ami csak annyiban logikus, amennyiben a kereslet növekedése a hazai termelés fokozását eredményezi), hanem mert a *meg nem újítható természeti erőforrások* növekvő kimerítésével járó termelő, illetve kitermelő tevékenység eredményét a jövőbeli eredmény csökkenésének, illetve a kitermelési költség növekedésének figyelembevétele nélkül veszi számításba. Bár a volt „szocialista” országokban alkalmazott „nettó anyagi termelés” (NET) szerinti számítás sem jobb ebből a szempontból, sőt ellentétes Marx értékelméletével, amely a termék *újratermelésének* (munkában mért) költségére vonatkozik.

A tudomány területén a már nélkülözhetetlen *holisztikus szemlélet hiányának*, a diszciplináris szűklátókörűségnek és a fenti témakörökben kimutatott *ideológiai megközelítéseknek a hatása a médiában és a politikai élet felső köreiben is* erősíti az egyoldalú nézeteket, az ellenfél iránti tisztelet helyett azt ellenségként gyűlölettel kezelését, véleménycsere és kompromisszumos együttműködés helyett a kizárólagosságra törekvést, vagyis voltaképpen az „aki nincs velünk, az ellenünk van” (bolsevik) elvnek a követését.

A fentiek tükrében nagyon fontos lenne **a közoktatás, különösen a felső szintű oktatás szellemiségének és orientációjának olyan fejlesztése, illetve korrekciója**, amely az emberiség és lakóhelye, a Föld, vagyis a Természet és annak élővilága fennmaradása követelményeinek, valamint az ember mint társadalmi lény közösségi igényeinek, kötelezettségeinek és a mások iránti megértés, a másokkal való együttműködés készségének is a szempontjához igazítaná az oktatási anyag szerkezetét és tartalmát.

Egyre inkább nő az igény (amint ezt legalábbis a nemzetközi irodalom legjavában tapasztalhatjuk) *a történelmi és holisztikus szemléletmódnak, a globális megközelítésnek és az inter-, illetve multidiszciplinaritásnak, valamint az elemzés egyszerre több, egymást nem kizáró, sőt egymással összefüggő szintjének az alkalmazása* iránt.²⁷ Mindinkább

uralkodjanak a gazdaság fölött, hanem szolgálják azt. (P. 3)

²⁴ Erről a már említett könyvemem kívül lásd még „Megjegyzések a válság gyökereiről és a kiutakról – némely leegyszerűsítő nézetek és politikák ellenében” c. cikkemet (*Magyar Tudomány*, 170. évf. 2009/5. sz. 604-627. o.)

²⁵ A Sir Richard Joly és szerzőtársai által írt, már említett publikáció az austerity-ről megállapítja, hogy az „rossz közgazdaságtan, rossz aritmetika, és figyelmen kívül hagyja a történelem tanulságait”.

²⁶ Erről lásd: „Global crises: Is the Keynesian recipe relevant if applied under global governance?” c. írást (in: F. Miszlivetz; J. Jensen szerk.: *Global Challenges – European and Local Answers : The rise of glocality in Europe*. Savaria University Press, 2013. pp. 11-34.).

²⁷ Az említett követelmények és szempontok érvényesítésére *hazánkban* különösen az olyan felsőbb fokú kutató és oktató intézetekben van nagy lehetőség, mint pl. az IASK (Közszegedi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete), amely eleve multidiszciplináris gárdával bír, és amely kiterjedt kapcsolatai, számos egyetemen kialakított együttműködése révén egyszersmind azokra is hatással lehet. *Nemzetközi szinten* a leginkább kompetens ilyen intézmény, amely világszerte hatással bír az oktatás és kutatás szemléletmódjára, az *Egyesült Nemzetek Egyeteme* (UNU). Bár „egyetlen fecske sem csinál nyarat”, és a szemléletmód megváltozása sem megy egyik napról a másikra még a tudomány és oktatás világában sem, különösen a politikai életben és gyakorlatban, mindazonáltal a kívánatos „egy új Felvilágosodás” irányába vivő változásért a felvilágosító kutatók és oktatók nemzetközi összefogása és hálózatba szerveződő együttműködése igen sokat tehet.

követelménnyé válik az "örökérvényű" tanokkal szembeni kétkedés is, vagyis **a tudományos kutatás és oktatás kritikai funkciója** - nemcsak a kizárólagosan igaznak hitt, hanem általában is az örökké és univerzálisan érvényesnek feltételezett elméleti koncepciók, sőt, a társadalomtudományban a létező valóság és a gyakorlati politika irányában is.

A társadalomtudománynak **a politikához**, így a kormányzathoz **való viszonya** merőben **más**, mint a természettudományoké és orvosi tudományoké, amelyeknek kutatási eredményeit általában minden kormányzat elismeri és örömmel fogadja. Nem így az olyan társadalomtudományi kutatások esetében, amelyek a fennálló társadalmi valóság és **a politikai döntések kritikai vizsgálatára irányulnak**. Még a lehetséges legjobb intézkedéseknek is lehetnek kedvezőtlen hatásai, amelyekre a kutatóknak fel kell hívniuk a figyelmet - tárgyilagos, tudományosan megalapozott és ideológiai, illetve pártpolitikai befolyástól mentes kritikával.

A végveszély, illetve a végső katasztrófa irányába mutató fejlemények és tendenciák mellett **némi reményt kelt** a Földünk és a világtársadalom egészének állapotára és problémáira vonatkozó *ismeretek* mind szélesebb körökben való terjedése és a "globális problémák" fokozott *felismerése és tudatosodása* is. Az információs és kommunikációs technológia forradalmi fejlődése mindinkább közelebb hozza egymáshoz a távoli földrészek lakóit és civil szervezeteiket, ami elősegítheti egymás problémáinak, gondolatvilágának és törekvéseinek megértését, valamint egyfajta globális társadalmi tudat kifejlődését. Kibontakozóban van (igaz, egyelőre inkább csak a retorikában) egyfajta *globális szociális tudat és felelősségérzet* is, amit a növekvő veszélyek felismerése is táplál. Minthogy már nemcsak a fejlődés fenntarthatósága válik kétségessé, hanem az emberiség fennmaradásának biztosítása is, ez talán mindinkább elősegíti a *planetáris tudatnak, a Természet részét képező egyetlen emberi fajhoz tartozás tudatának* általános kifejlődését és annak megfelelően az *erkölcsi megújulásnak* és az együttműködés és szolidaritás szellemének az elterjedését, valamint az *ideológiákat visszaszorító* és a vallások, illetve kultúrák közötti konfliktusokat is feloldó „*új Felvilágosodásnak*” a kibontakozását.

Mindezekon túlmenően *az információs technológia rohamos fejlődése az interaktív kommunikáció lehetőségeinek szinte korlátlan kitágítása révén* új perspektíváit nyitja meg a *közvetlen demokrácia* mind országokon belüli, mind világszintű kifejlődésének is, továbbá lényegesen felerősítheti *a világ civil társadalmának* mind az egyes államoktól, illetve kormányoktól, mind pedig a tőke nagybirtokosaitól független *szervezetei* között a kommunikációt és együttműködést, valamint azok érdekképviseleti, érdekkifejező és érdekérvényesítő képességeit is országon belül és nemzetközileg egyaránt. Ez fontos feltétele lehet a *globális kormányzás* kialakulásának, a nemzetközi intézmények megfelelő, arányos és demokratikus képviseleti rendszert létrehozó és a globalizálódó civil szervezetek döntéshozatalban való részvételét biztosító reformjának, valamint az egyes államokon belül és a regionális szervezetekben is a képviselet és döntéshozatal demokratizálódásának. A globális rendszer átalakulása nemcsak globális szintű változásokat tételez fel, hanem *a részek átalakulását* is, és megfordítv (az egész és a részek közötti dialektikus viszony jegyében).

Összefoglalva: A 21. században az emberiség nagy dilemmája az, hogy tovább halad-e a végső katasztrófa irányában vagy a végveszélyt kellően felismerve még időben irányt vált, megvalósítva olyan változtatásokat országokon belül és nemzetközileg egyaránt, amelyek megoldást hoznak a globális problémákra és konfliktusokra. (A válság, a krízis szó eredeti görög értelme nemcsak a katasztrófa veszélyét, hanem a változás lehetőségét is jelenti.)

Siófok, 2022. szeptember

Post scriptum:

VILÁGNÉZETI ÉS JOGI KÉRDÉSEK AZ UKRAJNAI HÁBORÚ KAPCSÁN

Az alábbi gondolataim írásba foglalására nemcsak az késztetett, hogy a „Végveszélyben” című, eredetileg családtagjaim és barátaim számára írt, majd lerövidített cikktervezetemet a Magyar Tudomány szerkesztősége elutasította, hanem mert az előbbiek számára is szükségesnek éreztem megmagyarázni annak a történeti, holisztikus és ideológiamentes szemlélet alapján megfogalmazott következtetéseit. Mégpedig általános világnézeti és alapvető jogi kérdéseket vetve fel, különös tekintettel a liberalizmus és a demokrácia eredeti, illetve lényegi tartalmára.

Világnézeti kérdésekként nem az univerzum keletkezésére vagy a halál utáni élet és túlvilág létezésére vonatkozókat vetem fel, hanem olyanokat, amelyek istenhívők és istentagadók számára egyaránt aktuálisak és tárgyilagos válaszokat érdemelnek. A jogi kérdések pedig olyanok, amelyekre büntetőtörvény-könyvek, illetve nemzetközi jogi normák adnak vagy adhatnának választ.

Az ukrajnai háború problémájával nemcsak azért tartom fontosnak foglalkozni, mert a nukleáris világháború kockázatát, vagyis az emberiség számára a végveszélyt jelenti, hanem mert a vonatkozó értékelések, kijelentések és határozatok különösen jól példázzák a történelmi és holisztikus szemlélet hiányát, valamint a lényegi kérdéseket elkerülő, helyes elveket kiforgató, félreértelmezésekbe bújtatott, valójában ideológiai megnyilatkozásokat.

Meg kell jegyezmem azok számára, akik tudományos pályámat és munkáimat, illetve politikai világnézetemet nem vagy kevéssé ismerik, hogy mindvégig igyekeztem a vizsgált témákat, problémákat *történeti megközelítéssel, a vonatkozó elméletek, nézetek kritikai áttekintésével és holisztikus, multi-, illetve interdiszciplináris, valamint dialektikus szemlélettel, ideológia-mentesen elemezni, miközben politikai világnézetem változatlanul baloldali, legalábbis a szó eredeti értelmében, vagyis a társadalmi és nemzetközi egyenlőtlenségek és elnyomó hatalmak bírálását illetően,*)

Félreértések elkerülése céljából azt is előre kell bocsátanom, hogy mivel az ukrajnai háború kirobbantása (bárminek nevezze is azt az orosz vezetés) eleve sérti az ENSZ Alapokmányát, vitathatatlannak tartom Oroszország vezetőinek felelősségét az agresszióért. Azt sem vitatom, hogy a megtámadott Ukrajnának joga van védekezni, akár fegyveresen is, de mindenképpen az ENSZ segítségét, az agressziót elkövető tagállama elleni határozott fellépését követelni. Ugyanakkor fontosnak tartom megjegyezni az alábbiakat:

(1) Meggondolatlan vagy inkább valós érdekeket elrejtő ideológiára valló megnyilatkozások azok, amelyek *nem magát a háborút, hanem csak annak kirobbantását utasítják el, és a polgári lakosságot sújtó háborús bűncselekményekért csupán az agresszort hibáztatják.*

Így szó sem esik arról, hogy *minden háború, bármilyen okból folyik, eleve sérti mind az egyes emberek, mind a társadalmak, népek, nemzetek legalapvetőbb, nevezetesen az élethez való jogát.* Sem pedig arról, hogy a haditechnika fejlődése, a nagy távolságú lövedékek, rakéták, repülőgépek alkalmazása folytán korunkban, sőt már a 2. világháború idején és azóta is *a háborús cselekmények, támadások mindkét fél részéről már óhatatlanul a polgári lakosságot is sújtják.*

Következésképpen, *nem létezik „igazságos háború”,* hiszen minden háború, különösen a modern fegyverekkel vívott, ártatlanok sokaságának halálát okozza, szándékos és tömeges gyilkosságok sorozatát jelenti; „háborús bűncselekményeket” pedig nemcsak az agresszor, hanem a védekező is elkövet, ha nem szándékosan is.

(2) A történelmi ismeretek hiányáról vagy elhallgatásáról tanúskodnak az olyan határozatok és kijelentések, amelyek nemcsak az agresszióért és háborús bűncselekményekért

felelős oroszországi vezetők nemzetközi bíróság elé állítását követelik, hanem *Oroszország nemzetközi elszigetelésére és annak minden állampolgárát sújtó szankciókkal való büntetésére* is irányulnak.

A történelmi tapasztalatok ugyanis azt mutatják sajnos, hogy végül is csak a „*vae victis*” elve érvényesül, vagyis a büntetőjogi felelősségre vonás, illetve büntetés mindig csak a háborúban veszteseket éri. (Ha a 2. világháború győztese – még belegondolni is szörnyű – netán a náci Németország lett volna, a nürnbergi perek vádlottjai a szövetségesek vezetői köréből kerültek volna ki. És nem is minden jogalap nélkül, különösen a szőnyegbombázásokra, rakétatámadásokra való tekintettel, nem is szólva Hirosimáról és Nagasakiról.)

Naivitás vagy üres szólam az a feltételezés, hogy egy olyan hatalmas, természeti erőforrásokban gazdag és továbbra is nukleáris szuperhatalomnak tekinthető ország, mint Oroszország, arra kényszeríthető vesztesé válhat, még akár az ukrainai remélhető kudarc esetén is, hogy vezetőit (hacsak odahaza is felelősségre nem vonják őket) nemzetközi bíróság elé engedje.

Oroszország nemzetközi elszigetelése pedig *eleve lehetetlen* kiterjedt nemzetközi kapcsolatai és a felgyorsult globalizáció miatt. (Egyébként a történelem azt mutatja, hogy *az elszigeteltség a diktatúrák táptalaja*, kialakulásuk vagy fennmaradásuk egyik feltétele is.)

Oroszország egész lakosságának, vagyis valamennyi állampolgárának (és nem csak az agresszióért felelős vezetőknek) *szankciókkal sújtása* nemcsak *személyiségi jogait sérti pusztán állampolgárságuk alapján*, hanem a náciak által alkalmazott *kollektív felelősségre vonás és büntetés* gyakorlatát idézi vissza. Ráadásul ellentétes hatást vált ki, és még azokat is az agresszióért felelős vezető mellé állíthatja, akik egyébként bírálják őt.

Hogyan lehet elfelejteni a 20. század legtekintélyesebb közgazdász teoretikusának, *John Maynard Keynes*-nek az országokat sújtó szankciókra vonatkozó álláspontját?! Ő az első világháború utáni békeszerződések tárgyalása során mint Nagy Britannia egyik delegátusa hevesen tiltakozott a vesztes országokat súlyos jóvátételre kötelező szankcióval sújtása ellen, amely gazdaságukat, különösen a német gazdaságot tönkretéve a lakosságban a reváns óhaját kelti. (Aligha túlzás megjegyezni, hogy a németeket elkeserítő ilyen szankció nélkül Hitlernek még esélye se lett volna a hatalom megszerzésére.)

Egyébként sem bölcs dolog szankciókat alkalmazni olyan állammal szemben, amelytől így vagy úgy a szankciónálók országok energiahordozókkal való ellátása nagymértékben függ.

(3) Mivel *a háború maga is bűncselekmény*, mégpedig tömeges *gyilkosságot* jelent, és mert gyilkosság esetén a nyomozás első kérdése általában az, hogy „*cui prodest*”, fel kell tenni a kérdést, hogy *az ukrainai háború és annak elhúzódása kinek van a hasznára!* Sokan úgy vélik, hogy az USA számára, ami az egész lakosságot jelenti. Ez azonban kizárt, már csak az energiaárak felugrása és az infláció miatt is.

Nyilvánvaló viszont, bár erről persze nemigen esik szó, hogy ennek a háborúnak is az ún. (Eisenhower kifejezésével élve) a *katonai-ipari komplexum* (sőt, ma már nemcsak katonai-ipari, hanem egyben kutatási és kommunikációs komplexum is) a legfőbb vagy egyetlen haszonélvezője az USA-ban, de más élvonalbeli fegyvergyártó és fegyvereket exportáló nyugati országokon belül is (mint pl. Anglia, Franciaország, stb.), nem különben Oroszországban is. Ez a komplexum nem más, mint a széles értelemben vett *katonai szektor*, vagyis a hadseregen, valamint a fegyvergyártó, fegyverexportőr és ezeket kiszolgáló vállalati szférán kívül a katonai célú kutatás és fejlesztés intézményei is, illetve a felsoroltakhoz tartozó társadalmi réteg, amely rendkívül nagy, bár nem nyilvános politikai befolyással bír. Nem véletlen, hogy a NATO-n belül mely államok vezetői igyekeznek béketárgyalások helyett inkább fegyverszállításokkal támogatni Ukrajnát, de az sem, hogy a súlyos háborús

veszteségek és emberáldozatok ellenére miért élvezhet még hazai támogatottságot Putyin elnök.

(4) Tekintve, hogy gyilkosságok bűnügyi nyomozása során általában azt is vizsgálják, hogy mi volt azoknak az *előzménye és kiváltó oka*, ez háborúk, így az ukrainai háború kirobbanása esetében is nélkülözhetetlen. A második világháború óta lezajlott regionális háborúk zömének, sőt a polgárháborúk nagy részének is az előzménye és kiváltó oka a győztes hatalmak (többnyire a gyarmatosítók) által korábban *mesterségesen kialakított államhatárok* ténye, illetve azok megváltoztatására törekvés volt. Sajnálatos, de nem véletlen, hogy az ebből adódó konfliktusok megoldása helyett inkább a harcoló felek (sokszor mindkettőnek ugyanazoktól érkező) katonai támogatása volt a jellemző.

Az ukrainai háború, illetve az orosz agresszió előzményéről és annak okairól egyre kevésbé esik szó, pedig a megoldáshoz vezető út így lenne felvázolható. Putyin elnök az agresszió előtt (mondhatni ultimátum-szerűen) azt követelte a hírek szerint, hogy *Ukrajnát demilitarizálják és semlegesítsék*, a többségben oroszok által lakott vagy (mint a krimi félsziget) korábban Oroszországhoz tartozó *egyes régiók hovatartozásáról pedig népszavazás döntsön*. Lehet, hogy mindez csak ürügy volt visszautasítása esetén a *causa belli* indoklására, de mégis fel kell tenni a kérdést: *Miért volt és maradt elfogadhatatlan* (még tárgyalási alapként is) ez a hármas követelés?!

Ami a *demilitarizálást és semlegesítést* illeti, az a *lehető legjobb megoldás* a nemzetközi konfliktusok kezelésében. 1956-ban boldogok lettünk volna, ha Nagy Imre kormányának az ország semlegességére vonatkozó határozatát az ENSZ és annak Biztonsági Tanácsa elfogadja, támogatja és garantálja, amivel elkerülhető lett volna a szovjet agresszió. Persze lehet, sőt valószínű, hogy akkor is a katonai-ipari komplexumok érdeke akadályozta azt meg.

Határviták esetében, különösen ha nemzet-részeket, illetve etnikai vagy vallási közösség részeit elválasztó határokról van szó, a *népszavazás mint „a népek önrendelkezési jogának”* érvényesülése, nagyon is jó megoldás lehet, amennyiben biztosított annak szabad, hatalmi befolyástól való mentessége.

Hogyan felejtethető el *Wilson amerikai elnöknek* a már említett béketárgyalásokon arra vonatkozó javaslata, hogy az első világháború győzteseinek a vesztesékekkel szemben támasztott területi követelései esetében népszavazás döntsön a hovatartozásról?! (Ha javaslata érvényre jut, Trianon aligha lett volna tragédia számunkra.)

(5) Végül, és a fentiek fényében, indokolt feltenni néhány, *a világnézetre és az annak megfelelő vagy azzal ellentétes magatartásokra* vonatkozó kérdést:

- Azok a politikusok, akik (akár istenhívők, akár istentagadók) magukat humanistának, *humánus gondolkodásúnak* tartják, és komolyan aggódnak a háborúban szenvedőkért és a háború elől menekültekért, hogyan támogathatják ugyanakkor az ukrán hadsereg számára nemcsak védelmi, hanem *támadó fegyverek tömegének* rendelkezésre bocsátását?! És hogyan szimpatizálhatnak egy olyan ukrán elnökkel, aki a hírek szerint betiltotta hazájában az orosz kulturális termékek (könyvek, lemezek) forgalmazását, színdarabok, filmek műsorra tűzését – köztük az emberiség kulturális örökségéhez tartozókat is?!
- Azok a politikusok, akik joggal büszkék arra, hogy országuk százezer számra befogadta, vagy akár millió számra is kész befogadni és letelepíteni az ukrán menekülteket, miközben államuk fegyverekkel és lőszerrel látja el az ukrán hadsereget, gondolnak-e arra, hogy *a háború miatt elmenekült és külföldön befogadott ukránok többsége hazátlanná válik?!*

A *haza* ugyanis elsörendűen és természetesen azt a *szülőföldet* jelenti, ahol a család felmenői, szülők, nagyszülők, dédszülők, stb. is „éltek, haltak”, bármilyen állam fennhatósága alá kerültek is. Az „élethez való jog” után, illetve azzal együtt

„a szülőföldön élet és megélhetés joga” a legalapvetőbb általános emberi jog. Az ettől való megfosztottság ember és közösség számára egyaránt tragikus.

Mivel pedig különbség állhat fenn a szülőföldet jelentő „haza” és a „nemzet” között, miként hazafiság és a nacionalizmus között is, ebből nemcsak konfliktus származhat, hanem annak lehetősége, sőt követelménye is, hogy az *Állam területi épsége, integritása, vagyis az államhatárok sérthetlensége összeegyeztethető legyen a népek, nemzetiségek önrendelkezési jogával*, éspedig az adott államon belüli regionális autonómia biztosítása révén. (Ez nemcsak nyelvi és kulturális, hanem intézményi, képviseleti és belbiztonsági vonatkozású is kell, hogy legyen, hasonlóan az USA egyes államainak autonómiájához.) Miért nem kerül ez szóba az ukrajnai háború kirobbanásával és annak befejezését hozó béketárgyalások kapcsán?!

- Azok a politikusok, akik *liberálisnak* tartják magukat, és védik az Állammal szemben az egyén személyiségi jogait, hogyan védhetik, illetve tarthatják fontosabbnak az egyének közösségei, vagyis *a népek önrendelkezési jogával szemben az Állam jogát* területének épségére, vagyis *határai sérthetlenségére*?! (Az ENSZ Alapokmánya az önrendelkezési jogot helyezi előbbre.) Ha viszont minden állam területének, illetve határainak sérthetlenségét az államok közötti konfliktusok elkerülése céljából tartják fontosnak (miként az „illiberálisnak” mondott politikusok is), akkor miért nem állnak ki határozottan az országok meglévő határain belüli olyan, népszavazással igényelt *valóban autonóm régiók* kialakítása és a nemzet-részeket elválasztó határok esetében a *kettős állampolgárság* szabadsága mellett?!
- Azok a politikusok, akik nemcsak liberálisnak, hanem *demokratának* is tartják magukat, és országaik képviselőiként védelmezik a demokráciát az autokrata vagy diktatórikus rezsimekkel szemben, hogyan hozhatnak vagy támogathatnak *olyan szankciókra vonatkozó határozatokat, amelyek sértik az őket megválasztó lakosság érdekeit*, annak közvéleményével mit sem törődve, vagyis a képviseleti demokrácia alapvető követelményét is figyelmen kívül hagyva?! És hogyan érthetnek egyet olyan szankciókkal, amelyek a büntetendő állam ártatlan polgárait és egész lakosságát is sújtják?!
- Egyes magukat *baloldali beállítottságúnak* tartó politikusok hogyan lehetnek közömbösek az iránt, hogy milyen *tőkés vállalati, illetve hatalmi érdekek* fűződnek az ukrajnai háború elhúzódásához, és hogy milyen súlyos következményei vannak az Oroszország elleni szankcióknak nemcsak az EU országaiban, hanem világszerte, különösen a Dél gyengénfejlett országaiban a társadalom szegény rétegei számára?!
- Egyes „*zöldeknek*” *nevezett*, vagyis a természeti környezet védelméért harcoló politikusok hogyan fogadhatnak el olyan szankciókat, amelyek a közismerten *környezetszennyező energiahordozók felé* terelik a felhasználói/fogyasztói keresletet?!